

O GRAFIJI I ORTOGRAFIJI S POSEBNIM OSVRTOM NA (ORTO)GRAFIJSKA RJEŠENJA U "FLUMINESII" FRANA KURELCA

Lada Badurina
Pedagoški fakultet Rijeka

U članku su ponajprije navedene neke od temeljnih postavki o grafiji i ortografiji, a potom su prikazana grafijska i ortografijska rješenja u Fluminesii Frana Kurelca. Kurelčeva su rješenja uspoređena s rješenjima njegovih neposrednih prethodnika i suvremenika, ali i s našom današnjom (orto)grafijskom praksom. Za Kurelčev je grafijski sustav utvrđeno da je prilično stabilan, da je proistekao iz tradicije, te da se svega u nekoliko rješenja razlikuje od našeg današnjeg. U ortografiji je, pak, dominantno morfonološko načelo, što se lako dovodi u vezu s idejnim postavkama Riječke filološke škole.

Namjera nam je ponajprije naznačiti neke (orto)grafijske probleme te potom prikazati grafijsku i donekle ortografijsku situaciju u samo jednom Kurelčevu djelu - *Fluminesii*, tiskanoj 1862. godine.

Uvažavajući razliku između grafije i ortografije¹ sagledat ćemo Kurelčeva grafijska rješenja, a potom i ortografijsku organizaciju teksta.

Kako je u spomenutom djelu (*Pripomenak i Primětbe*) Kurelac i sam progovorio o ovoj problematici, pokušat ćemo ustanoviti u kojem je odnosu (orto)grafijska organizacija njegova teksta s proklamiranim idejama. Također ćemo Kurelčeva (orto)grafijska rješenja staviti u odnos s idejnim osnovama Riječke filološke škole i Kurelca kao njezina najgorljivijeg člana, a, osim toga, pokušat ćemo ih sagledati u njihovu povijesnom slijedu.

GRAFIJA

Od brojnih, pa i različitih, određenja pojma "grafija" odabiremo samo neka. Rikard Simeon u *Enciklopedijskom rječniku lingvističkih naziva* navodi tri značenja toga pojma, ali nas ovdje ponajviše zanima druga odrednica, odnosno **grafija** kao "način pisanja, način prikazivanja glasova slovima"². Prema *Enciklopedijskom rječniku moderne lingvistike* Davida Crystala **grafija** je "termin kojim neki LINGVISTI označavaju SISTEM pisanja u nekom JEZIKU"³. *Priručna gramatika*

1 Spomenimo, zasad, samo Brozovićevo određenje: "Grafija predstavlja samo Inventar grafemâ na raspolaganju, a pravopis (ortografija) daje pravila za primjenu postojećih grafema." Usp. Brozović, D. - Ivić, P., 1988, str. 108.

2 Simeon, R., 1969, I (A-O), str. 442.

3 Kristal, D., 1988, str. 85.

hrvatskoga književnog jezika navodi ovo: "Sustav slova, pismenih znakova kojima su predstavljeni fonemi, zove se **pismo** ili **grafija** (grč. **graphos**= pišem)."⁴ Kako po riječima Dalibora Brozovića grafija predstavlja inventar grafema, i mi ćemo najprije ustanoviti Kurelčev inventar slova. Zanimat će nas suodnos grafijskog sustava (sustava slova) i jezičnog (fonemskog) sustava. Upotrebljavat ćemo, nadalje, dva termina - **slovo** i **grafem** - i to s različitim značenjima: "Slovo je pismeni znak za fonem odnosno za glas u kojem se fonem ostvaruje.(...) Grafijski znak za slovo je **grafem**."⁵ Ovisno o broju grafema koji sačinjavaju jedno slovo možemo govoriti o monografu, digrafu, trigrafu itd. Spomenimo da Dalibor Brozović ističe još jednu razliku - razliku između fonološke i nefonološke grafije. Ako (sh) u "shtitiiti" odgovara fonemu /š/⁶, a u "shvatiti" dvama fonemima, /s/ i /h/, onda je u prvom primjeru riječ o nefonološkoj, a u drugom fonološkoj grafiji. Naime, grafija je fonološka ako fonem ima svoj određeni znak, a nije fonološka ako dijelovi digrafa imaju i druge funkcije izvan toga digrafa.⁷ (U Kurelčevu ćemo tekstu uočiti da je grafemski slijed (dj) upotrijebljen za označavanje jednog fonema /ʒ/, ali i fonemskog slijeda /dj/.)

Da bismo mogli govoriti o funkcionalnosti jednoga grafijskog sustava, pa tako i ovoga Kurelčeva, potrebno je uvidjeti u kakvu je on odnosu prema fonološkom sustavu jezika.

Ako o fonološkom sustavu govorimo kao o sustavu od 31 fonema, neminovno se nameće problem "jata", koji je u našoj literaturi najčešće prešutno smatran fonemom, a ni u jednom se izvoru, bez obzira na različite podjele fonema u fonemske razrede, ne pojavljuje kao samostalan fonem. Dalibor Brozović govori o diftonškom dugom "jatu" i na taj način u sustav uvodi jedini diftong. Diftonški "jat" unosi nestabilnost u sustav jer je jedini diftong u njemu, a osim toga i jedini dugi slogotvorni element koji nema svoga kratkog parnjaka i vrlo je ograničene distribucije. Toga je svjestan i Brozović pa diftonoško /ʃe/ i ne upisuje u fonološki sustav.⁸ Tretiranje "jata" kao fonema unosi nesklad u fonološki sustav. S obzirom na njegov stvarni karakter i jezični status, tretirat ćemo ga kao morfonološku jedinicu, tj. kao morfonem. Da bismo potvrdili prihvatljivost takva tumačenja, dovoljno je navesti nizove riječi: svijet, svjetovi, svjetski; vrijeme, vremena; htjeti, htio. Odmah uočavamo da su sekvence **ije**, **je**, **e**, i funkcionalno istovjetne, jer, usprkos djelomično različitoj formi, pripadaju istoj jedinici - morfemu - i modificiraju je. Koji će se alomorfon - [ije], [je], [e], [i] - ostvariti ovisi o morfološkim činiocima.

Kurelčeva ćemo grafijska rješenja, prema tome, sagledati s obzirom na fonološki sustav, ali i kontrastivno s obzirom na današnju grafijsku praksu, te u odnosu na njegove neposredne prethodnike, pa i suvremenike.

Zanimat će nas ponajprije grafijska realizacija morfonema /ě/. Kurelac gotovo dosljedno upotrebljava znak (ě), što znači da redovito bilježi morfonem, a ne njegove alomorfone. Stoga se pitanje ovoga znaka javlja kao (orto)grafijski zanimljiv problem. Markiranje morfonema /ě/ u skladu je s dosljednim provođenjem morfonološkog ortografijskog načela, iako su se u tekstu pojavile i omaške: najprisutnije su kada se morfonem /ě/ ostvarivao (ili pretpostavljamo da ga je Kurelac ostvarivao) alomorfonom [e]. Taj alomorfon Kurelac najčešće bilježi jednostavno znakom (e): vremena (G.jd.), vremenu (L.jd.), prevod, korén (rjeđe korén), razređivati, predlog, narečje (rijetko narečje), greška. Ipak, nije uvijek tako, pa čitamo i : grěšno, pokrepljuju, grěšna, gorě, posrěd, krěpko te čak i něke, sědam, kněz.Očito je dvoje : u mnogim se primjerima alomorfon [e], bilježi slovom (e), a ne znakom(ě) za morfonem /ě/,a isto tako u više se primjera fonem /e/, koji nije alomorfon morfonema /ě/, neopravdano bilježi znakom (ě). Bez obzira što ne isključujemo mogućnost tiskarske greške, svjedoči nam to da je ovakvo grafijsko rješenje poprilično zahtjevno jer očekuje uistinu dobro poznavanje jezika, pa čak i u jezikoslovca Frana Kurelca možemo naići na omaške.

Digraf (dj) za bilježenje fonema /ʒ/ očit je primjer nefonološke grafije. Manjkavosti takva rješenja zacijelo je svjestan i Kurelac jer u njegovu tekstu nailazimo i na ovakve primjere: "od'jekov" (G,mn.) i "od'jeknuti". Naime, on na neki način želi i u grafiji istaći razliku između bilježenja fonema /ʒ/ i dvaju fonema u slijedu /dj/, odnosno distingvira bifonemski slijed od monofonemskog ostvaraja. Kako su takvi primjeri uistinu rijetki, Kurelac ne osjeća potrebu da taj problem pokuša riješiti na neki drugi način. Uz digraf (dj) samo se u ograničenom broju primjera tradicijski javlja (gj): Magjarski, Magjar (svoga jedanput, vjerojatno greškom, Madjari), pomagjariti, Gjuro, Gjorgjić, evangjelje i sl. Razumljivo je da dvostruki način bilježenja istoga fonema (i to oba puta digrafima

4 Barić, E. i dr., 1979, str. 29.

5 Isto.

6 Kao što je uvrježeno, jezične jedinice bilježimo u zagradama: jedinice em-razine //, jedinice alo-razine [], a grafeme (). Fonijska se realizacija bilježi [].

7 Usp. Brozović, D. - Ivić, P., 1988, str. 108. i Brozović, D., 1976, str. 53.

8 Usp. Brozović, D. - Ivić, P., 1988, str. 105-107.

koji zasigurno nisu najspretnija rješenja) unosi nestabilnost u Kurelčev grafijski sustav.

Fonem /ć/ pretežno je predstavljen slovom (ć). Ipak se u manjem broju primjera javlja i digraf (tj) koji bi se mogao opravdati i etimološkim i tradicijskim razlozima (u Kurelcu vremenski bliskom razdoblju ilirizma upotrebljavali su ga Babukić od 1833. godine, a Gaj od 1835, s crticom na j umjesto točke). Međutim, kako se u većem broju primjera, u kojima bi bilo etimoloških razloga za digraf (tj), ipak javlja monografsko slovo (ć) - npr. Splićanin prema Splet, mećem prema metati i sl. - skloniji smo upotrebu tog digrafa tumačiti kao nedosljednost prouzrokovanu utjecajem tradicije i ograničenu, ipak, na manji broj primjera: pitje, proletje, učenostju (l,j,d.), bratja (ali i braća), cvetje. U prilog većoj učestalosti grafema (ć) svakako ide i činjenica da se redovito javlja u deminutivnom sufiksalsnom morfemu -ić, u dočecima slavenskih prezimena (-ić), u infinitiva s dočetakom -ći te u tvorbenom morfemu -ći glagolskog priloga sadašnjeg (progovarajući, gledajući, misleći, mržeći itd.).

Pošto smo markirali neke bitnije odrednice Kurelčeva grafijskog sustava - ponajprije one po kojima on odstupa od naših današnjih grafijskih rješenja - potrebno je još ustanoviti koliko se njegova rješenja razlikuju od rješenja Zagrebačke filološke škole.⁹

Valja reći da grafem (ě) nije prvi upotrijebio Fran Kurelac - uvodi ga, u svojoj želji za slavenskom uzajamnošću, Ljudevit Gaj već 1835. godine u svom članku *Pravopisz*: "Vnoge reči, koje mi Horvati zamoglasnikom e pishemo, navadni szu drugi Ilirczi poleg zgovora szvoga ili szlovum i ili pako ie pizati.(...) Za ovu razlichnozt nashi mudréshi ztarczy pizsasho ě, koji zaznamenuvani e vszaki poleg laztoвите navade szvoje zgovarjati mose."¹⁰ To su rješenja zdušno prihvatili Gajevi sljedbenici Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, ali je naišlo na otpore u ikavskoj Dalmaciji i u Vuka Stefanovića Karadžića. Upravo je stoga već 1848. godine sam Gaj u "Danici" prešao na pisanje (ie) u dugim, a (je) u kratkim slogovima, a ta su rješenja prihvatili i sljedbenici Zagrebačke filološke škole, Kurelčevi suvremenici i suparnici. I dok su oni napustili prvotno morfonološko rješenje, Kurelac ga je i nadalje zastupao iz istih onih razloga zbog kojih ga je Gaj uveo: zbog želje za slavenskom slogom i uzajamnošću. (Zanimljiva je primjedba Josipa Vončine da je ideju za jedinstven grafem za bilježenje "jata" Gaj mogao dobiti iz *Gramatike* Alojza Brlića u kojoj je za taj glas predloženo pisanje grafema (y).¹¹) Pridodamo li tome još Karadžićeva rješenja (ije) i (je), očigledno je da je Kurelčevo rogačo (ě) svojevrsan nazadak.

Što se tiče digrafa (dj) za fonem /ǰ/ valja reći da to nije originalno Kurelčevo rješenje; upotrebljavali su ga svi članovi Zagrebačke škole nakon neprihvatanja Gajeva prvotnog rješenja iz 1830, slova (d) - pa od 1835. i sam Gaj, doduše s crticom umjesto točke, (dj). Međutim, od 1838. redovito se piše digraf (dj) koji je, pak, po Vinčovu mišljenju, posljedica utjecaja starije naše grafije, posebice slavonske i reformirane dalmatinske.¹² Grafem (đ) za taj fonem uveo je tek Đuro Daničić u drugoj polovini XIX. stoljeća, a on se ustalio u prvom hrvatskom pravopisu 1892. godine.

Dvojnost slova za fonem /ć/ nije posebnost Frana Kurelca. Isti se znakovi, (tj) i (ć), javljaju još od 1835. u Ljudevita Gaja, i svojevrsna kolebanja postoje u hrvatskoj latiničkoj grafiji opet do pojave Đure Daničića nakon kojeg je ustaljena upotreba grafema (ć). Jedino se može napomenuti da je u Gaja bilo više sustavnosti u izboru između dvaju grafema; (ć) je rabljen za bilježenje tog fonema nastalog primarnim, a (tj) sekundarnim jotovanjem (npr. cvětje, ali sědeća).

Iz svega dosad rečenog vidimo da se Kurelca ne može smatrati reformatorom grafije, no ipak je očito da je njegov grafijski sustav poprilično ujednačen, pa i da, u usporedbi s našim današnjim, nema većih nedostataka.

ORTOGRAFIJA

Krenimo opet od definicije samog pojma, ovaj put pojma "ortografija" ili "pravopis".

- 9 Svi podaci prema: Moguš, M. - Vončina, J., 1969; Vončina, J., 1985; Jonke, Lj., 1965; Jonke Lj., 1971; Vince, Z., 1978.
- 10 Gaj, Lj., *Pravopisz*, Danicza Horvatzka, Slavonzka y Dalmatinzka, I (1835), broj 10, str. 40, citirano prema Šicel, M., 1985, str.280.
- 11 Usp. Vončina, J., 1985, str. 55. i 86.
- 12 Usp. Vince, Z., 1978, str. 207.

Simeonov *Rječnik* upućuje na to da se pravopis sastoji od: 1. pravila o upotrebi slova u pisanju riječi, njihovih oblika i skupova i 2. pravila o pisanju riječi i skupova riječi bez obzira na slova kojima se pišu. Potom ističe da se pravopis temelji ili na fonetičkom ili na fonološkom ili na historijskom principu.¹³ Ne raspravljajući sada o preciznosti pa i uopće o prikladnosti ovih naziva, na Kurelčevu ćemo tekstu pokušati ustanoviti koja su to načela na kojima se temelji njegova ortografska organizacija.

Ne bi bilo uputno na temelju samo jedne Kurelčeve knjige govoriti o svim njegovim ortografskim rješenjima i zato ćemo se pozabaviti samo nekima. Treba pritom imati na umu da je knjiga *Fluminensia* tiskana trideset godina prije prvog hrvatskog pravopisa (Ivan Broz, *Hrvatski pravopis*, 1892. godine). Međutim, ne smije se zaboraviti niti da je i prije spomenuta Kurelčeva djela u Hrvatskoj postojala svojevrsna pravopisna tradicija, te da su polovinom XIX. stoljeća bile naročito žive polemike oko izbora dominantnog ortografskog načela.¹⁴

U dijelovima *Fluminensie* (*Pripomenak* i *Primětbe*) Kurelac je i sam progovorio o nekim svojim ortografskim načelima, a o nekima se može zaključivati na temelju iščitavanja samoga teksta.

Ponajviše nas zanima kako je Kurelac ortografski rješavao problem kontakata suglasnika na granicama morfema, odnosno na kojem je načelu temeljio svoju ortografiju.

Za odgovorom na ovo pitanje ne treba suviše tragati. Naslućuje se već iz Kurelčevih riječi kako je pravopis "jarac vitorog te je muka s njim se boriti i natezati, ako si rad tvrdo po korēnu uzpisati, i vsaku besēdu razstaviti" (*Pripomenak*, V). Kurelac je, međutim, u toj borbi bio poprilično vješt - ortografska organizacija njegova teksta upućuje na to da je vrlo dobro i pouzdano osjećao morfološku strukturu riječi te je njegova morfološka raščlamba vrlo dosljedno u pravopisu i iskazana. Naime, na granicama morfema unutar iste riječi (i to na granicama prefiksalnog i korijenskog te korijenskog i sufiksalnog morfema) Kurelac gotovo redovito provodi morfološko pravopisno načelo. Dovoljno je pogledati ove nizove riječi i njihovu pravopisnu organizaciju: sbijati, sgnjecati, izprava, razkrojiti, razploditi, uztrebati, najsgodnije, izpod, sdēla, odpor, odtisnuti, odkako, razsvētijavati, razporen, obhoditi, razsrditi, sbivati, razžaliti, uzčitati, obklada, odtuda, podkovicā, izpravljati, razprava, podpisivati, iztrēbiti, odstupiti, razsadnik, obšivati, razkrst i sl. te primětba, junačtvo, Srbski, jesbina, viteški, Francuzki, svēdočba, polazka (G.jd. prema polazak), pēsničtvo, težkoća, namēstnik, ljubko, neslastna, žalostni, mužki, uobće, vrstni, prečastni, robski, svakda, dētčica, o otcu (L.jd. prema otac) itd. Uočavamo odmah da se grafijska i fonijska realizacija ne podudaraju: sbijati-[zbijati], izprava - [isprava], uzčitati - [uščitati], podkovicā - [pōtkovicā] itd. Jasno je, dakle, da se u ovim primjerima ne može govoriti o fonološkom pravopisnom načelu.¹⁵ Situacija je jasnija dodaju li se i ovi primjeri: skupiti, izdatak, uzavreti, poduzeti - vidljivo je da je riječ o periksalnim morfemima /s/, /iz/, /uz/, /pod/, a [z], potom [is] i [iš], [us] i [uš] te [pot] njihovi su alomorfemi. Stoga se i o [s] i [z] može govoriti kao o alomorfonima morfonema /s/, o [z], [s] i [š] kao o alomorfonima morfonema /z/, a [d] i [t] alomorfonu su morfonema /d/. Kako u Kurelčevu tekstu nije uspostavljen suodnos alomorfon - grafem, već morfonem - grafem, riječ je o morfološkom pravopisnom načelu.¹⁶

Slično je uočljivo i na drugim tipovima morfoloških granica. Ne samo da se na granici korijenskog i sufiksalnog morfema redovito bilježe morfonemi (primetba, Srbski, svēdočba, ljubko, težkoća)¹⁷, već se i posebno vodi računa o tome da se korijenski morfem sačuva od ispadanja suglasnika (vrstni, dētčica, otca - G.jd., žalostni, namēstnik).

13 Simeon, R., 1969, II (P-Ž), str. 134.

14 Između dvaju pridjevskih oblika, "ortografski" i "ortografski", opredijelili smo se za drugi oblik - "ortografski" - isključivo zato što korespondira s pridjevom "grafijski". Zbog istog razloga upotrebljavamo i pojam "ortografsko načelo".

15 Ne prihvaćamo, dakle, ranije spomenuti termin fonetički/fonetski princip - značilo bi to bilježenje realno izgovorenih glasova, a takvo pismo ne postoji, izuzmemo li fonetsku transkripciju koja mu se nastoji približiti i to zbog znanstvenih, a ne komunikativnih razloga. Fonološki je pravopis onaj koji slovima bilježi foneme.

16 Nećemo govoriti o etimološkom pravopisu stoga što se pravopisno načelo ne temelji na jezičnoj disciplini (etimologiji) već na jezičnoj razlici.

17 Treba ovdje ipak upozoriti na to da ni u Kurelčevu tekstu nije uvijek dokraja provedeno morfološko načelo. Naime, iako je zapisano "namēstnik", vjerojatno zbog izrazite ortoepske fuzije nailazimo samo na zapis "jesbina", a ne i "jestbina". Takvih primjera ima više: viteški, Francuzki, pēsničtvo, mužki, a ne vitežski, Francuzski, pēsničtvo, mužski. U jezikoslovcu Kurelca postoji izrazita tendencija morfološkom načelu, a činjenica da se i u njegovu pismu javljaju omaške svjedoči nam o zahtjevnosti takve ortografije.

Primjetna je u Kurelčevu pisanju još jedna zanimljiva tendencija - želja za rekonstrukcijom ranijih morfoloških oblika, pa tako čitamo i: čto, čtogod, ničta, ničto, kde, kdečto, kdekoi, kdekad, kdno, nekde, vas (=sav), vsaki, vsatko, povse i sl.

Ove se ortografske osobitosti Kurelčeva teksta lako mogu dovesti u vezu s idejnim osnovama Riječke filološke škole. Naime, težnja za očuvanjem korijena riječi te grafijsko i ortografsko (kao uostalom i jezično) rekonstruiranje ranijih oblika imali su jasan cilj: približavanje hrvatskog jezika ostalim slavenskim jezicima. Ne možemo, ipak, ne primijetiti da je na istim idejnim osnovama ponikla i Zagrebačka filološka škola te da je tradicija "etimološkog" pisanja bila u Hrvatskoj već vrlo čvrsta i prije pojave Frana Kurelca. Čak niti Bečki književni dogovor 1850. godine - čiji su zaključci pisani fonološkim pravopisom, a i inače je predstavljao pobjedu Karadžićevih ideja - nije uspio pokolebati jaku hrvatsku tradiciju. Gaj u "Narodnim novinama" objavljuje tekst zaključaka, ali u popratnim riječima izražava sumnju u njihovu provedbu, a zaključaka se nisu pridržavali ni ostali članovi Zagrebačke škole (Antun Mažuranić, Vjekoslav Babukić, Bogoslav Sulek, Adolfo Veber Tkalčević), pa čak ni njegovi potpisnici (Dimitrije Demeter, Vinko Pacel, Ivan Mažuranić)¹⁸. Uostalom niti devadesete godine, u koje se obično ističu kao godine pobjede vukovaca, nisu u potpunosti razriješile problem oko tih dvaju pravopisnih načela. Da je tome tako, svjedoči nam i činjenica da je još 1938/39. godine u "Hrvatskom jeziku" Stjepan Ivšić osjetio potrebu da brani fonološki pravopis, kojemu su se i nadalje vrlo uporno, pa i argumentirano, odupirali pojedini "etimologičari": "Naše riječi i u našem fonetskom pravopisu svoje iskonsko ruho samo ponešto mijenjaju ili od njega odbacuju koji neznatan dio, ali tako, da pri tom njihov trup ili kostur ostaje ponajviše potpuno nepovrijeđen. Naše su riječi toliko pune i obilate, da nam u njima ostaje i u onim prilikama, kad se nešto pruruše, još uvijek dosta za oči, da ih možemo lako, osim vrlo rijetko, raspoznati i u njihovu značenju odmah shvatiti."¹⁹

Stoga se sasvim logično nameće pitanje kako to da, usprkos tako jakoj hrvatskoj tradiciji, morfonološko načelo nije dominantno u našoj ortografskoj normi. Odgovor će na to pitanje Dalibor Brozović tražiti u karakteru hrvatskoga fonološkog sustava: "U prvom redu, standardna novoštokavština ima vrlo proziranu fonološku i morfološku strukturu, ona je dakle jednim od 'najtransparentnijih' evropskih standardnih jezika."²⁰ Transparentnom idiomu (dakle onom čiju će rečenicu moći ponoviti i čovjek koji ga ne razumije), razvija Brozović dalje svoju misao, ponajbolje odgovara fonološki pravopis, a budući da standardna novoštokavština pripada idiomima koji nisu imali izgrađene norme, pa ni pravopisne, ona si je zato mogla priuštiti slobodu prilikom normiranja te tako odabrati ono pravopisno načelo koje joj s obzirom na njezinu "prozirnost" najbolje odgovara. Drugim riječima, ona nije bila opterećena nepovoljnijim ortografskim načelima, historijskim ili ideografskim. Slično piše Brozović i u enciklopedijskom separatu: "Sam glasovni sistem hs. stand. jezika i obje njegove specifične, gotovo fonološke, grafije uvjetuju i osnovno pravopisno načelo koje regulira pismenu fiksaciju hs. tekstova."²¹ Međutim, spomenimo još da je u našoj današnjoj ortografskoj normi, uz dominantno fonološko načelo, prisutno i morfonološko. Morfonološko će se načelo redovito provoditi na granicama riječi, zatim u fonemskim slijedovima /ds/ i /dš/, koji se i u pismu redovito ostvaruju kao (ds) i (dš), te u svim onim primjerima kada bi moglo doći u pitanje značenje zapisane riječi (podtajnik ~ potajnik, uzšetati ~ ušetati, uzidati ~ uzidati i sl.).

Na temelju predočenoga Kurelčeva teksta moguće je govoriti još o dvama ortografskim problemima i o načinima njihova rješavanja. Jedan se od njih, a o njemu Kurelac eksplicitno govori, odnosi na način bilježenja vlastitih imena. Može se reći da je Kurelac već u *Fluminensii* bio na tragu našeg današnjeg tretiranja tog pravopisnog problema: "Pišimo dakle tudja imena kako ih tudjin piše. Bolje nam je učiti kako se tudja imena izgovaraju (a tako i Némci čine) nego se domišljati, kakvo to ime biti može, koje smo mi našim s a m o S l o v i n s k i m pravopisom onako iz daleká napisali." (str.181-182) "Po pravici trebalo bi svoje ime onomu pustiti, komu pripada..." (str.216) O drugom ortografskom problemu možemo zaključiti implicitno: pridjeve tvorene od vlastitih imena nastavkom -ski Kurelac redovito piše velikim početnim slovom (Magjarski, Francuzki, Srbski, pa i pra-Hrvatski i staro-Srbski), velikim slovom piše i etnike (Zagrebčanin, Primorac, Poljak) te i sve članove višestanih geografskih naziva (Novi Grad, Generalski Stol, Draga Senjska, Crna Gora i sl.).

U zaključku još jedna Kurelčeva misao o pravopisu: "Čemu oko u pravopisu ne naviklo, to ga vredja; nu bolje je pristati uz razlog nego uz ono, čemu smo vikli; pak čto je u prvi mah neobično,

18 Usp. Vince Z., 1978, str. 275-281; Jonke, Lj., 1971, str. 93.

19 Ivšić, S., 1938/39, str. 9.

20 Brozović, D., 1976, str. 51.

21 Brozović, D. - Ivić, P., 1988, str. 107.

po vremenu bude običnije." (str.181) Iako mnoga Kurelčeva (orto)grafijska rješenja danas nisu prihvaćena, ne može mu se poreći sustavnost i dosljednost u rješavanju tih problema, a ponajmanje se može zanijekati upornost i žestina s kojima ih je branio i zastupao.

LITERATURA

1. Barić, Eugenija i drugi, *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb 1979.
2. Brozović, Dalibor, *O općim jezičnim i izvanjezičnim uvjetovanostima standardnonovoškavskve pravopisne problematike sa stanovišta njezina historijata i suvremenoga stanja*, Radovi III, Institut za jezik i književnost u Sarajevu, Sarajevo 1976.
3. Brozović, Dalibor - Ivić, Pavle, *Jezik, srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb 1988.
4. Ivšić, Stjepan, *Etimologija i fonetika u našem pravopisu*, Hrvatski jezik, 1938/39, str. 3-13.
5. Jonke, Ljudevit, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Znanje, Zagreb 1965.
6. Jonke, Ljudevit, *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Matica hrvatska, Zagreb 1971.
7. Kristal, Dejvid (Crystal, David), *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd 1988.
8. Moguš, Milan - Vončina, Josip, *Latnica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju 11, Zagreb 1969.
9. Simeon, Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I (A-O) i II (P-Ž), Matica hrvatska, Zagreb 1969.
10. Šicel, Miroslav, *Riznica ilirska 1835-1985*, Cankarjeva založba i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb - Ljubljana 1985.
11. Vince, Zlatko, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Sveučilišna naklada "Liber", Zagreb 1978.
12. Vončina, Josip, *Temelji i putovi Gajeve grafijske reforme*, Filologija 13, Razred za filološke znanosti, Zagreb 1985.

Zusammenfassung

Lada Badurina

Über die Schreibung und Rechtschreibung mit besonderer Rücksicht auf die Rechtschreibungs-lösungen in "Fluminensia" von Fran Kurelac

Im Artikel sind zunächst Grundsetzen der Schreibung und der Rechtschreibung dargestellt, demnach die Schreibung und die Rechtschreibung in "Fluminensia" von Fran Kurelac. Die von Kurelac vorgeschlagenen Lösungen sind mit den Lösungen seiner unmittelbaren Vorgänger und Zeitgenossen vergleicht, sowie mit der heutigen Rechtschreibungspraxis. Für die von Kurelac vorgeschlagne Schreibung ist festgestellt, daß es sich um ein beständiges System handelt, das von der Tradition ausgeht und das sich nur in einigen Lösungen von heutigen unterscheidet. In der Rechtschreibung überwiegt der morphologische Grundsatz, was leicht in Verbindung mit den Grundgedanken der Philologischen Schule in Rijeka zu stellen ist.